

بسم الله الرحمن الرحيم

به نام خدا

سقوط تعهدات

مؤلفان :

دکتر جلال جعفری

قادر نوری

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۵)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

Chaponashr.ir

سرشناسه: جعفری ، جلال ، ۱۳۵۶-
عنوان و نام پدیدآورندگان : سقوط تعهدات / مولفان جلال جعفری ، قادر نوری.
مشخصات نشر : مشهد: ارسطو، ۱۴۰۵.
مشخصات ظاهری : ۲۵۶ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۳۱۲-۴
شناسه افزوده : نوری ، قادر ، ۱۳۶۲.
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
موضوع : سقوط تعهدات - حقوق - مدنی
رده بندی کنگره : LB۱۰۲۸
رده بندی دیویی : ۳۷۱/۳۳۴
شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۹۶۷۳۵۴۱
اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیپا

نام کتاب : سقوط تعهدات
مولفان : جلال جعفری - قادر نوری
ناشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم : محدثه فرهمند
طرح جلد: صبا جمالی وند
تیراژ : ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ : اول - ۱۴۰۵
چاپ : زبرجد
قیمت : ۴۳۵۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان :
<https://chaponashr.ir/ketabresan>
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۳۱۲-۴
تلفن مرکز پخش : ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www.chaponashr.ir

فهرست

فصل اول : کلیات و مبانی نظری سقوط تعهدات	۱۳
تعریف و ماهیت تعهد	۱۵
تبدیل تعهد	۱۵
تبدیل منشأ تعهد	۱۶
وفای به عهد و ایفای تعهد	۱۶
مفهوم تعهد در حقوق مدنی	۱۹
ارکان تشکیل دهنده تعهد	۲۲
تمایز تعهد از مفاهیم مشابه (مسئولیت، ضمان، قرارداد)	۲۴
مفهوم و جایگاه سقوط تعهدات	۲۷
تعریف سقوط تعهد	۲۷
تفاوت سقوط با انحلال و تبدیل تعهد	۳۱
نظریه اسباب سقوط	۳۴
ابراء	۳۴
زوال ارکان تعهد	۳۴
دیدگاه فقه	۳۵
دیدگاه قانون	۳۶
وفای به عهد	۳۶
اقاله	۳۷

۳۷.....	ابراء.....
۳۷.....	تبدیل تعهد.....
۳۸.....	تهاتر.....
۳۹.....	تهاتر قضایی.....
۴۱.....	تعریف تهاتر با تأکید بر نظریه اعلامی بودن.....
۴۱.....	تعریف تهاتر با تأکید بر نظریه تأسیسی بودن.....
۴۱.....	بررسی طرح ادعای تهاتر از دیدگاه قانون آیین دادرسی مدنی.....
۴۳.....	موارد تهاتر قضایی.....
۴۳.....	نظریه قهری بودن تهاتر.....
۴۳.....	نظریه تأسیسی بودن تهاتر.....
۴۴.....	بررسی طرح ادعای تهاتر از نظر حقوق دانان.....
۴۴.....	نظریه تلقی قهری تهاتر.....
۴۵.....	نظریه مطلق تلقی قهری تهاتر.....
۴۵.....	رویه قضایی.....
۴۶.....	آراء مبنی بر لزوم طرح دعوا.....
۴۶.....	آراء مبنی بر عدم لزوم طرح دعوا.....
۴۶.....	طرح ادعای تهاتر به عنوان دعوای مستقل.....
۴۷.....	طرح ادعای تهاتر به عنوان دعوای متقابل.....
۴۷.....	طرح ادعای تهاتر به عنوان دفاع (انقلاب دعوا).....
۴۷.....	مالکیت ما فی الذمه.....

اسباب سقوط تعهدات در پرتو رویکرد فرمالیسم حقوقی	۴۸
مفهوم فرمالیسم حقوقی	۴۹
اول. مفهوم سبب و علت	۵۴
دوم. منطق حاکم بر عالم حقوق	۵۴
اسباب سقوط تعهدات ذیل ماده ۲۶۴ قانون مدنی	۵۵
اول. وفای به عهد	۵۸
دیدگاه اول: وفای به عهد سبب سقوط تعهد است	۵۹
دیدگاه دوم: وفای به عهد سبب واقعی سقوط تعهد نیست	۵۹
دوم. اقاله	۶۰
دیدگاه اول: اقاله سبب سقوط تعهد است	۶۰
دیدگاه دوم: اقاله سبب مستقیم سقوط تعهد نیست	۶۱
سوم. ابراء	۶۲
دیدگاه اول: ابراء سبب سقوط تعهد	۶۲
دیدگاه دوم: اثر ابراء، مردد میان اسقاط و تملیک	۶۳
چهارم. تبدیل تعهد	۶۴
پنجم. تهاتر	۶۴
ششم. مالکیت مافی‌الذمه	۶۵
اسباب سقوط تعهدات خارج از ماده ۲۶۴ قانون مدنی	۶۶
اول. اعراض	۶۷
دوم. مرور زمان	۶۸

۶۹.....	سوم. عقد ضمان و حواله
۷۲.....	آثار سقوط بر روابط حقوقی طرفین
۷۶.....	مبانی فلسفی و حقوقی سقوط تعهدات
۷۶.....	نظریه‌های فقهی (سقوط به واسطه زوال علت)
۸۰.....	دیدگاه حقوق تطبیقی (نظام‌های کامن‌لا و رومی-ژرمنی)
۸۴.....	اقتضای عدالت و انصاف در سقوط تعهدات
۸۹.....	فصل دوم: انواع سقوط تعهدات
۸۹.....	سقوط به موجب قانون (سقوط قهری)
۹۴.....	سقوط به واسطه اقاله (مواد ۳۱۰-۳۱۵ ق.م.)
۹۷.....	سقوط به موجب ماهیت (تلف موضوع تعهد)
۱۰۱.....	سقوط به واسطه فورس‌ماژور و حوادث قهری
۱۰۶.....	سقوط به موجب حکم دادگاه
۱۰۶.....	الزام به تنظیم سند رسمی
۱۰۸.....	حکم به بطلان یا فسخ
۱۱۰.....	صدور حکم ورشکستگی
۱۱۵.....	فصل سوم: آثار و تبعات سقوط تعهدات
۱۱۵.....	آثار در روابط طرفین
۱۱۵.....	برطرف شدن تعهد اصلی
۱۱۸.....	استرداد عوض و منافع حاصله (مواد ۳۵۸-۳۶۱ ق.م.)
۱۲۳.....	آثار سقوط بر تضامین و اختیارات

آثار در حقوق اشخاص ثالث.....	۱۲۶
سقوط تعهد در حقوق انتقال گیرندگان.....	۱۲۶
اثر سقوط بر حقوق طلبکاران متعهدله.....	۱۲۹
سقوط تعهدات در حقوق ورشکستگی.....	۱۳۶
مسئولیت ناشی از سقوط.....	۱۴۲
مسئولیت قبل از سقوط (تأخیر در ایفا).....	۱۴۲
مسئولیت تبعی (ضمان عوض).....	۱۴۵
خسارات قابل مطالبه پس از سقوط.....	۱۴۸
فصل چهارم: سقوط تعهدات در حقوق تجارت و قراردادهای خاص.....	۱۵۳
مقدمه.....	۱۵۳
سقوط در معاملات تجاری.....	۱۵۵
رژیم حقوقی حاکم بر اسناد تجاری.....	۱۵۶
بند اول: تفاوت بین انتقال تجاری و مدنی.....	۱۵۷
مشروط نبودن الزام پرداخت مسئولین سند در برابر دارنده.....	۱۵۸
ارزش ثبوتی اسناد تجاری.....	۱۶۱
سقوط تعهد در چک و سفته.....	۱۶۲
رابطه تعهد براتی با تعهد منشأ.....	۱۶۲
تسلیم چک و برات و تبدیل تعهد.....	۱۶۸
تبدیل تعهد.....	۱۶۸
تبدیل تعهد از جهت تبدیل متعهد یا متعهد له.....	۱۶۸

تبدیل تعهد از جهت تبدیل منشأ.....	۱۶۹
تسلیم برات و آثار آن.....	۱۶۹
تأثیر متقابل تعهد براتی و رابطه حقوقی منشأ بر یکدیگر.....	۱۷۱
تأثیر رابطه حقوقی منشأ بر تعهد براتی.....	۱۷۱
تأثیر تعهد براتی بر رابطه حقوقی منشأ.....	۱۷۱
شرایط اعمال حق ناشی از رابطه حقوقی سابق.....	۱۷۲
جمع‌بندی.....	۱۷۳
سقوط در اعتبارات اسنادی.....	۱۸۵
سقوط تعهدات در قراردادهای حمل‌ونقل بین‌المللی.....	۱۹۱
مفهوم سقوط تعهدات در حقوق حمل‌ونقل.....	۱۹۱
سقوط تعهدات در کنوانسیون لاهه-ویسبی.....	۱۹۲
سقوط تعهدات در کنوانسیون هامبورگ.....	۱۹۲
سقوط تعهدات در قواعد روتردام.....	۱۹۳
سقوط تعهدات در کنوانسیون سی‌ام‌آر (حمل جاده‌ای).....	۱۹۳
سقوط تعهدات در کنوانسیون سی‌آی‌ام (حمل ریلی).....	۱۹۴
سقوط تعهدات در کنوانسیون‌های حمل هوایی.....	۱۹۴
مفهوم فورس‌ماژور در قراردادهای حمل‌ونقل.....	۱۹۵
سقوط تعهدات ناشی از تقصیر فرستنده یا گیرنده.....	۱۹۵
آثار حقوقی سقوط تعهدات و محدودیت‌های آن.....	۱۹۶
سقوط تعهدات در حمل و نقل دریایی.....	۱۹۶

۱۹۹.....	رویکرد حقوقی مکتبی در تحلیل حقوق دریایی
۲۰۰.....	توجهات نظری برای مسئولیت حامل و معافیت‌های آن
۲۰۱.....	سیستم‌های حقوقی تطبیقی: حقوق مدنی در برابر حقوق عرف در بسترهای دریایی
۲۰۲.....	تعامل بین کنوانسیون‌های بین‌المللی و قوانین داخلی
۲۰۴.....	مبانی حقوقی معافیت‌ها تحت قواعد روتردام
۲۰۴.....	عدم تقصیر (حامل و عوامل آن)
۲۰۵.....	تقصیر یا سهل‌انگاری فرستنده و طرف‌های مرتبط
۲۰۶.....	نقایص ذاتی در کالا یا بسته‌بندی
۲۰۷.....	اعمال فراتر از کنترل حامل (فورس ماژور، قضایای الهی، و غیره)
۲۰۸.....	موارد خاص: حیوانات زنده، آتش‌سوزی، و نقایص پنهان
۲۰۹.....	قانون موردی تحت قواعد روتردام (موارد بین‌المللی منتخب)
۲۱۰.....	قانون دریایی اردن و تصمیمات دادگاه
۲۱۱.....	تحلیل تطبیقی: ایالات متحده (مقررات تجاری یکنواخت)، بریتانیا (قانون حمل کالا از طریق دریا)، فرانسه، و آلمان
۲۱۲.....	واگرایی‌های عملی و چالش‌های هماهنگ‌سازی
۲۱۳.....	تحلیل تعاملات نظارتی و تفسیرهای حقوقی
۲۱۳.....	تعامل بین اساسنامه‌های ملی و کنوانسیون‌های بین‌المللی
۲۱۴.....	نقش تفسیر قضایی در تعریف معافیت‌ها
۲۱۵.....	شیوه‌های صنعتی و بندهای قرارداد استاندارد (مثلاً، لاهه-ویسبی، هامبورگ)
۲۱۶.....	پیامدها برای حاملان، فرستندگان، و گیرندگان

۲۱۷	 سقوط در قراردادهای پیچیده
۲۱۷	 سقوط در قراردادهای بلندمدت (بگیر یا پرداز)
۲۲۰	 سقوط در قراردادهای مهندسی، تأمین و ساخت و پیمانکاری
۲۲۳	 سقوط در قراردادهای تأمین مالی و اجاره به شرط تملیک
۲۲۷	 فصل پنجم: چالش ها و رهیافت های نوین
۲۲۷	 انتقادات و خلاهای حقوقی
۲۲۷	 ابهام در مفهوم «علت سقوط»
۲۲۸	 تعارض سقوط با اصل لزوم قراردادها
۲۳۱	 ضعف حمایت از متعهدله در سقوط یک جانبه
۲۳۳	 امکان سنجش ضرر و منفعت در سقوط
۲۳۵	 توسعه نظریه «تغییر اوضاع و احوال» (بند تغییر شرایط)
۲۳۷	 نقش داوری در تسهیل سقوط توافقی
۲۴۰	 الحاقات پیشنهادی به قانون مدنی
۲۴۲	 تدوین آیین نامه های تفسیری
۲۴۴	 همگرایی با استانداردهای بین المللی
۲۴۷	 منابع و مآخذ

فصل اول:

کلیات و مبانی نظری سقوط تعهدات

ماده ۲۶۴ ق.م. ذیل عنوان اسباب سقوط تعهد، شش سبب را برشمرده است. در تحلیل مواد ذیل این عنوان، دو رویکرد بین حقوق دانان وجود دارد: برخی این مواد را ضعیف و برخی قابل قبول می دانند. حقوق دانان بر آن اند که مقنن در پی جمع بین فقه با نظام فرانسوی بوده و همین امر موجب تشنج شده است. اختلاط معانی این نهادها از دیگر علل است. در برابر، برخی هدف تدوین این مواد را حل مسائل واقعی می دانند، نه تبعیت صرف از قالب های حقوقی. از حقوق دانان قدیمی مصطفی عدل، بروجردی عبده، و سید حسن امامی همگی بدون توجه به تهاوت بنیادین دو مهوم انحطاط عقد و سقوط تعهدات ماده ۲۶۴ ق.م. را شرده اند. آنان قائل بودند اسباب سقوط تعهد به معنای اسباب برائت ذمه به هر طریقی است (تفسیر گسترده). بنابراین اجرای تعهد و اسباب انحطاط عقد را نیز از اسباب سقوط تعهد می دانستند و به ماده انتقاد می کردند که چرا احصای جامعی به دست نداده است (کاتوزیان، ۱۳۸۹: ۵۲۹). اما کاتوزیان در کتاب نظری عمومی تعهدات، با دفاع از نظری محدود سقوط تعهدات، انتقال و تبدیل و اجرای تعهد را از سقوط تعهدات خارج کرده است. ایشان به خلط بین مهوم عقد و تعهد در تدوین اسباب سقوط تعهدات اشاره کرده، اما آن را بسط نداده است (کاتوزیان، ۱۳۸۹: ۵۲۹). یصهای در کتاب دوره مقدماتی حقوق مدنی از نظری گسترده سقوط تعهدات دفاع کرده و بدون اشاره به تهاوت بنیادین دو مهوم انحطاط عقد و سقوط تعهدات، در انتهای بحث از سقوط تعهدات، خيارات را به مثبت طریق انحطاط عقد به فهرست ماده ۲۶۴ ق.م. اضافه کرده است (یصها، ۱۳۸۳: ۲۳۱). شهیدی نیز از نظری گسترده دفاع کرده و پیشنهاد داده است فسخ، تلف

مورد تعهد، و مرور زمان به ماده ۲۶۴ ق.م. اضافه شود. ایشان نیز تهکیم بین قرارداد و تعهد را روشن‌کننده بحث اسباب سقوط تعهدات مستقیم و غیرمستقیم می‌داند (شهیدی، ۱۳۸۶: ۱۸). بهرامی احمدی نیز از نظری گسترده دفاع و تنها اشاره‌ای به تهاوت بنیادین دو مهوم انحطاط عقد و سقوط تعهدات کرده است و در پایان به بررسی اثر موت و حجر در عقود جایز، مرور زمان، فسخ، تحقق معلق‌علیه در عقود معلق، و تلف قهری به عنوان سایر اسباب سقوط تعهد پرداخته است (بهرامی احمدی، ۱۳۹۰: ۵۸۵).

باقری نیز در کتاب خود با عنوان بررسی تحلیلی مبانی فقهی قانون مدنی: سقوط تعهدات، بر اساس مبانی فقهی، اسباب سقوط تعهدات را مورد بررسی قرار داده است. ایشان قائل است بسیاری از اسباب سقوط تعهدات را می‌توان بر اساس آموزه‌های فقهی موجه کرد (باقری، ۱۳۸۲). بنابراین ایشان نیز به دوگانه‌هومیت تعهدات و عقود توجهی نکرده است.

در بین رساله‌های دکتری، تنها دو رساله در مورد اسباب سقوط تعهدات وجود دارد. الجبوری در رساله‌ای با عنوان «اسباب سقوط تعهدات در حقوق مصر، عراق، رانیوا» به مطالعه تطبیقی پرداخته است و کمتر وارد مباحث مبنایی شده است (الجبوری، ۱۴۰۱). درویشی نیز در رساله خود با عنوان «بررسی احکام و آثار ابراء در حقوق ارانی و مصر» تنها ابراء را مورد بررسی قرار داده است (درویشی، ۱۳۹۹). چند پایان‌نامه کارشناسی ارشد نیز دفاع شده‌اند که غالباً یکی از اسباب را مورد بررسی قرار داده‌اند یا مطالعه تطبیقی با کشورهای اسلامی داشته‌اند.

در بین مقالات علمی-پژوهشی، تنها دو مقاله به تحلیل بنیادی ماهیت اسباب سقوط تعهد در ایران پرداخته‌اند. رحمانی و علمی (اردبیلی، ۱۳۹۸) در مقال «اسباب سقوط تعهدات در فقه و حقوق موضوعه» بر آن‌اند که اسباب سقوط تعهدات در فقه و به تبع در حقوق ایران قابل شناسایی و دارای سابقه است. آنان به دوگانه تعهدات و عقود توجه نکرده و بیگانه بودن نهاد

تعهدات در فقه را لحاظ نکرده‌اند. برجی و قاسمی حامد (۱۳۹۹) نیز در مقاله «اسباب سقوط تعهدات در پرتوی فرمالیسم حقوقی» اعتماد کردند رویکرد انتقادی حقوق‌دانان ایرانی به مواد سقوط تعهدات ناشی از غلبه فرمالیسم حقوقی و قالبی‌گرایی بر ذهن حقوق‌دانان ایرانی است؛ در حالی که مقنن رعایت قواعد حقوقی شکلی منطقی را مدنظر نداشته، بلکه در پی حل مشکلات تجاری حقوقی بوده و رویکردی اثرگرا داشته است. از سویی مقنن در پی احصای علل سقوط تعهدات بوده است نه اسبابی که برای اسقاط تعهد به امور دیگری، عطف بر خود، نیاز دارند. بنابراین تنها عنوان باب نادرستانتخاب شده است. از سوی دیگر در جهان پیچیده و پست‌مدرن حقوق، احصای عوامل و اسباب عمظم ممکن و مطلوب نیست. پژوهش حاضر به نوعی در گفت‌وگو و نقد آثار پیشین و در بسط و دفاع از موضع کاتوزیانس سامان یافته است.

تعریف و ماهیت تعهد

سقوط تعهدات از مباحث علم حقوق بوده و هنگامی است که تعهد به نحو صحیح به سببی از اسباب ایجاد شده و سپس ساقط شود. طرق سقوط تعهدات عبارتند از: وفای به عهد، اقاله، ابراء، تبدیل تعهد، تهاتر و مالکیت ما فی الذمه. نویسندگان علاوه بر موارد شش گانه، سه مورد تخلف مورد معامله، تحقق معلق علیه در مورد فسخ و مرور زمان و همچنین فوت یکی از طرفین در عقود جایز را نیز جزء موارد سقوط تعهدات برشمرده‌اند.

تبدیل تعهد

قانون‌گذار از تبدیل تعهد تعریفی ارائه نکرده و تعریف آن را از حقوق فرانسه اقتباس کرده است. عدل‌ای از حقوق‌دانان تبدیل تعهد را این‌چنین تعریف کرده‌اند: «تبدیل تعهد عبارت است از تبدیل تعهد سابق به تعهد دیگری که جایگزین آن می‌گردد، به گونه‌ای که تعهد پیشین نابود